

İslâmın bilgi kaynakları ve akıl

“Muhâkemât’ın başındaki birinci makalenin birinci mukaddimesinde geçen, ‘Takarrur etmiş usuldendir: Akıl ve nakil teâruz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil tevîl olunur. Fakat akıl, âkıl olsa gerektir” cümlesini izah eder misiniz?”

Resûl-i Ekrem Efendimiz Aleyhissalâtü Vesselâm, Muâz bin Cebel’i (ra) Yemen’e Vali olarak gönderirken sordu:

“Ne ile hükmedeceksin?”

Hz. Muâz (ra):

“Allah’ın kitabı ile hükmedeceğim.”

“Allah’ın kitabında bulamaz isen?”

“Resûlullah’ın (asm) sünneti ile hükmedeceğim.”

“Onda da bulamazsan?”

“Kolumu bağlayıp durmam! Görüşümle içtihad ederim!”

Resûlullah Efendimiz (asm) bu defa:

“Resûlünün elçisini, Resûlünün razı olduğu şekilde hüküm verme tarzına muvaffak kılan Allah’a hamd olsun!” buyurdu.¹

Din akıl sahiplerine inmiştir ve akıl sahiplerini mükellef kılmıştır. Akıl yürütmek dînimizde teşvik edilmiştir. Fakat şüphesiz akıl âkıl, yani “ilme ve hikmete düşkün, insafı ve cerbezesez” olmalıdır.

Bilindiği gibi şer’î deliller, yani İslâmî bilgi kaynakları dörttür.

Bunlar: 1- Kitap, 2- Sünnet, 3- İcmâ-i ümmet, 4- Kıyas-ı fukahadır.

Bu delillerden ikisi naklin, diğer ikisi de aklın sahasına girerler. Kitap ve sünnet nakildir. Yani Kur’ân-ı Kerîm ile Peygamber Efendimiz Aleyhissalâtü Vesselâm’ın sünneti tabîidir ki, bize nakil yoluyla ulaşmıştır. Bununla beraber, her iki kaynak da akla büyük önem vermiştir. Kur’ân akıl yürütmeye², düşünmeye³, akletmeye⁴, tefekkür etmeye⁵, akıl erdirmeye⁶ ve ibret almaya⁷ çok sık atıflarda bulunur. Peygamber Efendimiz (asm) de, bir saat akletmeyi ve düşünmeyi bir sene nâfile

ibâdetten hayırlı saymıştır.

Nitekim, icmâ-i ümmet ile kıyâs-ı fukaha da zaten iki nakil kaynağının akıl ile yorumlanmasından ibâret iki alandır. Bunlardan kıyas-ı fukaha, âlimlerin ve fakihlerin, kitabı ve sünneti yorumlaması demektir. Yani kitap ve sünnette bulunmayan bir hüküm, kitap ve sünnette bulunan benzer bir hüküm ile kıyaslanmakta ve belirlenmektedir.

Fakat tek kişinin akli ve düşünceleri isâbet problemi yaşayabileceğinden, “icmâ” diye ifâde edilen diğer bir delil daha gün yüzüne çıkmıştır ki, bu delil aynı meselede tüm veya ekser akılların kurduğu ittifak ve görüş birliği demektir. Eğer bir meselede bir akıl aykırı görüş beyan eder, ama sâir akıllar farklı bir görüşte birleşirlerse, üzerinde birleşilen görüş müteber kabul edilir. Ki, buna icmâ denir.—Bu aynı zamanda demokratik bir kuraldır daâ€! İslâmiyet’in ne derece ileri bir din olduğuna dikkat!—Demek eğer bir meselede tüm akıllar, yani ümmet birleşmişse o konuda icma meydana gelmiş demektir.

Anlaşıyor ki, bilgi kaynaklarımızdan nakil ile bize ulaşan kitap ve sünnet, gereken durumlarda bilginlerin akıl yürütmelerinden ibâret olan kıyas ve icmâ yolu ile de yorumlanmış ve bugün bildiğimiz hükümlere ulaşılmıştır. Bugün yaşadığımız hükümlerin tamamına bu yol ile ulaşılmıştır.

Görüldüğü gibi, akıl ile nakil iki önemli bilgi kaynağıdır. Fakat konumları ve statüleri farklıdır. Nakil akla malzeme sunmaktadır. Akıl da kendisine gelen malzemeyi yoğurmakta ve yorumlamaktadır. Akıl bu işi yaparken sağlam malzemeye ve sağlam temele oturmak zorundadır. Yoksa hükmü yanlış ve bâtil olur. Dolayısıyla, aklın kendisine sunulan malzemenin sıhhatinden emin olmak gibi önemli bir sorunu ve sorumluluğu vardır. Malzeme sahih olmadığında akıl önemli bir handikapla karşı karşıya demektir. Nakle mi inanacak, kendi görüşünü mü esas alacaktır?

Kitap (Kur’ân-ı Kerim) şüphesiz ki sıhhatlidir. Akıl, kitabın sahih olduğundan, Allah’a ait bulunduğundan, Allah’ın kelâmının eksiksiz kitapta toplanmış ve kendisine sunulmuş olduğundan emindir. Fakat akıl, sünnet diye kendisine gelen bilgileri ve nakledilen sâir rivâyetleri mihenge vurmak zorundadır. Bunu yaparken aklın mihengi şüphesiz yine kitap ve sünnettir.

Günümüzde elimizde bulunan Kütüb-ü Sitte başta olmak üzere sahih olduğu bildirilen meşhur hadis kitaplarının hemen hepsinde aynı akıl terâzîsi ile kılı kırk yarararak hadisler bir araya getirilmiş ve aklın belirlediği sıhhat ölçülerinde sünnetten malzemeler sunulmuştur. Bununla berâber gerek bu kitaplarda, gerekse sâir rivâyet

ve nakil kitaplarında yer alan ve aklımızla çelişen bilgileri aklımız kitap ve sünnetin diğer bilgileri ile ölçer, biçer, yorumlar ve tevil eder.

Üstad Hazretlerinin bildirdiği gibi, akıl ile çelişen bir nakil olduğunda, hemen nakle teslim olunmaması, yani aklın asıl kabul edilmesi ve naklin yorumlanması esastır. Fakat bunun için aklın “âkıl” olması, yani yorumlama ehliyetine sahip bulunması, yani akıllı, insaflı, bilgili, tutarlı, cerbezeden uzak ve isâbetli karar alabilme ve hüküm verebilme ehliyetine sahip olması gerektir ve şarttır.⁸

Dipnot:

1- A'lâmu'l-Muvakkîn, 1/202;

2- Bakınız:Âl-i İmrân Sûresi: 7; Ankebût Sûresi: 43; Mü'min Sûresi: 54;

3- Bakınız:Ra'd Sûresi: 19; İbrâhim Sûresi: 52; Enbiyâ Sûresi: 67; Zümer Sûresi: 9;

4- Bakınız:Mâide Sûresi: 103; Kasas Sûresi: 60; Talak Sûresi: 10; Zuhruf Sûresi: 3;

5- Bakınız: Ankebût Sûresi: 63; Sâd Sûresi: 29;

6- Bakınız: En'am Sûresi: 32; A'râf Sûresi: 169; Enfâl Sûresi: 22; Yûsuf Sûresi: 109; Nûr Sûresi: 61;

7- Bakınız: Yûsuf Sûresi: 111; Tâhâ Sûresi: 128; Haşr Sûresi: 2;

8- Muhâkemât ve İ. ve K. Muvâzeneleri, 21